

17. *Соломаха Н. Г., Поляков О. К., Сулова О. П.* Випробування видів сосен у Донецькому ботанічному саду НАНУ: результати та перспективи. *Лісівництво і агролісомеліорація*. Х.: УкрНДІЛГА. 2009. Вип. 116. С. 200–203.

18. *Ярмишко В. Т.* Диагностика повреждений и оценка жизненного состояния деревьев и древостоев в условиях промышленного атмосферного загрязнения. *Методы изучения лесных сообществ*. Санкт-Петербург: НИИ химии СПбГУ. 2002. С. 154–165.

Надійшла до редколегії 12.07.2016 р.

УДК 202.75:58.006

**Б. О. Барановський, В. В. Манюк, І. А. Іванько, Л. О. Кармизова,
Д. В. Орищенко**

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

АНАЛІЗ РАРИТЕТНОЇ ФЛОРИ ЛІВОБЕРІЖЖЯ ДОЛИНИ р. ОРІЛЬ

Наведено аналіз раритетної фракції флори судинних рослин лівоберіжжя долини р. Оріль лісових екосистем долинно-терасових ландшафтів на території запроектованого національного парку «Орільський». На території лівоберіжжя долини р. Оріль у лісових екосистемах виявлено 1 вид – із Світового червоного списку, 1 вид із Європейського червоного списку, 6 видів – із Червоної книги України, із Червоного списку Дніпропетровської області – 53 види. Доля рідкісних та зникаючих видів лісових екосистем від всієї раритетної флори (140 видів) дослідженої території складає 30 %, що свідчить про соціологічну цінність лісових екосистем долинно-терасових ландшафтів Степової зони України, які, незважаючи на багаторічну антропогенну трансформацію, зберегли достатній рівень фіторізноманіття.

У процесі досліджень флори долини р. Оріль виявлено низку нових місцезнахожень рідкісних для області та регіону видів.

Ключові слова: аналіз раритетної флори, фіторізноманіття, судинні рослини, екосистеми.

**Б. А. Барановский, В. В. Манюк, І. А. Іванько, Л. А. Кармызова,
Д. В. Орищенко**

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

АНАЛИЗ РАРИТЕТНОЙ ФЛОРЫ ЛЕВОБЕРЕЖЬЯ ДОЛИНЫ р. ОРЕЛЬ

Приведен анализ раритетной фракции флоры сосудистых растений левобережья долины р. Орели лесных экосистем долинно-террасных ландшафтов на территории запроектованного национального парка «Орельский». На территории левобережья долины р. Орели в лесных экосистемах обнаружены 1 вид – из Мирового красного списка, 1 вид из Европейского красного списка, 6 видов из Красной книги Украины, из Красного списка Днепропетровской области – 53 вида. Доля редких и исчезающих видов лесных экосистем от всей раритетной флоры (140 видов) исследованной территории составляет 30 %, что свидетельствует о социологической ценности лесных экосистем долинно-террасных ландшафтов Степной зоны Украины, которые, несмотря на многолетнюю антропогенную трансформацию, сохранили достаточный уровень фиторазнообразия. В процессе исследований флоры долины р. Орели обнаружен ряд новых местонахождений редких для области и региона видов.

Ключевые слова: анализ раритетной флоры, сосудистые растения, фиторазнообразие, экосистемы.

B. O. Baranovsky, V. V. Manyuk, I. A. Ivanko, L. O. Karmyzova, D. V. Oryshchenko
Oles Honchar Dnipro National University

RARE FLORA ANALYSIS OF THE LEFT ORIL RIVER BANK

In the work, analysis of rare flora fraction of vascular plants in forest ecosystems on valley-terraced Orel river left bank on the territory of designed Orilsky National Park was performed. In the forest ecosystems, it was identified 1 species listed in the IUCN Red List, 1 species scheduled in the European Red List, and 6 species included in the Red Data Book of Ukraine; 53 species were scheduled in the Red List of Dnipropetrovsk Oblast.

Within the investigated area, share of rare and endangered species in forest ecosystems in relation to the total rare flora (140 species) was 30 %; the share indicates high zoological value of these forest ecosystems on valley-terraced landscapes of Orel river valley in Steppe zone of Ukraine, which still maintains a sufficient phytodiversity level despite long-term anthropogenic transformation.

In the process of flora survey within the valley of the Orel River, some new flora locations rare for the region were found.

Keywords: analysis of rare flora, vascular plants, phytodiversity, ecosystems.

Як відомо, долинно-терасові ландшафти та окремих їх елементи [15] у порівнянні з іншими територіями відрізняються більш значним біорізноманіттям, і тому числі – різноманіттям раритетної флори. До таких ландшафтів належить і долина р. Оріль [1].

Серед усіх типів наземних екосистем найціннішими для території Степової зони є лісові екосистеми. Вони є особливо цінним типом рослинності і для об'єктів природно-заповідного фонду Степу України.

Флора та рослинність лісів долини ріки Оріль ще з 30 років ХХ сторіччя вивчалася О. Л. Бельгардом і Т. Ф. Кириченко [3]. До більш пізніх досліджень належать роботи Ю. Г. Гамули [6; 7] та В. В. Манюка [8; 9]. Узагальнений біоекологічний аналіз флори долини р. Оріль представлено у монографії Б. О. Барановського, В. В. Манюка, І. А. Іванько, Л. О. Кармизової «Аналіз флори національного парку Орільський» [1].

На території Степової зони України, згідно з типологією О. Л. Бельгарда [2], ліси поділяються на заплавні (дїброви, вербняки та осокорники), аренні (соснові бори) та байрачні (дїброви). У короткозаплавних умовах Степу України, на відміну від довгозаплавних, мають місце лише дїброви.

В долині р. Оріль у межах Дніпропетровської області деревно-чагарникова рослинність переважно представлена угрупованнями формацій дуба звичайного (*Querceta robur*) та сосни звичайної (*Pineta sylvestris*). Здебільшого ліси з дуба звичайного (*Quercus robur* L.), які мають природне походження, локалізовані у заплавних місцезростаннях та належать, за типологією природних лісів Степової зони України О. Л. Бельгарда, до короткозаплавних дїбров. Природних лісів із сосни звичайної (*Pinus sylvestris* L.) у долині Оріль не залишилось. Соснові фітоценози представлені виключно штучними культурами різних вікових стадій, станів, ступенів натуралізації, які сформовані в межах надзаплавної тераси та належать до позазаплавних типів лісу.

Матеріали та методи досліджень. Дослідження раритетної фракції флори проводилися за загальноприйнятими методами вивчення флори судинних рослин [5; 10]. Латинські назви видів подано згідно з прийнятою в Україні номенклатурою [14]. Категорії рідкості видів подано згідно з прийнятими у Світовому, Європейському та регіональному списках [13] та Червоній книзі України [12]. Дослідження проводилися на лівобережжі долини р. Оріль у Дніпропетровській області в різних лісових екосистемах долинно-терасових ландшафтів на території запроектованого національного парку «Орільський».

Результати та їх обговорення. На території лівобережжя долини р. Оріль у лісових екосистемах виявлено 1 вид – із Світового червоного списку (R – 3, V – 1),

1 вид із Європейського червоного списку (R – 2, I – 3), 6 – із Червоної книги України, з яких до категорії «неоцінений» належать 2 види, до категорії «рідкісний» – 1, до категорії «вразливий» – 3 (табл. 1).

Раритетна фракція флори лісових екосистем складається із 5 відділів, 5 класів та 31 родин та представлена 53 видами. Всі вони належать до Червоного списку Дніпропетровської області. З них до категорії «зникаючий» (1) відносять 13 видів, до категорії «вразливий» (2) – 10, до категорії «рідкісний» (3) – 25, до категорії «невизначений» (4) – 5 види судинних рослин.

Доля рідкісних та зникаючих видів лісових екосистем від усієї раритетної флори (140 видів) дослідженої території [1] складає 30 %, що свідчить про соціологічну цінність лісових екосистем долинно-терасових ландшафтів Степової зони України, які, незважаючи на багаторічну антропогенну трансформацію, зберегли достатній рівень фіторізноманіття.

У процесі досліджень флори долини р. Оріль виявлено низку нових місцезнаходжень рідкісних для області та регіону видів.

У районі с. Краснопілля (Магдалинівський р-н) серед фрагментів заплавної діброви Орелі знайдено численну популяцію ластовеня руського (*Vincetoxicum rossicum* (Клеоров) Barb.) (Барановський, 2015!) – виду із Світового червоного списку. До цієї знахідки були відомі лише два місцезнаходження цього виду на Дніпропетровщині – із заплавної біотопів пригирлової частини р. Кільчень (Барановський, 1995!) та р. Самара біля м. Новомосковська (Рублевська, 2007!).

У районі с. Йосипівка (Магдалинівський р-н) знайдено невеличку популяцію жовтцю багатолістого (*Ranunculus polyphyllus* Waldst. et Kit. ex Willd.) (Барановський, 2015!), який наведений лише для ділянки біля с. Багате (Новомосковський р-н) (Тарасов, 1971!, 1986!).

У заплавної діброви Орелі виявлено декілька місцезнаходжень коручки морозниковидної (*Epipactis helleborine* (L.) Crantz): навпроти с. Семенівка (Новомосковський р-н) (Манюк, 2015!), поблизу с. Степанівка та в Шагарівському лісі (Кармизова, 2015!, Барановський, 2015!). До того були відомі всього три сучасні місцезнаходження цього виду на території області, з них два – на Присамар'ї (Тарасов, Сумароков, 1981!, Манюк, 2003!) та одне – на Приоріллі в районі с. Чернетчина (Манюк, 1999!).

Таблиця 1

Раритетна флора лісів національного природного парку «Орільський»

№	Систематичне положення та назва виду		Статус виду та категорії			
	українська	латинська	ЧД	ЧКУ	ЄЧ	IUCN
	I. Відділ Плауноподібні – Lycopodiophyta					
	Клас Плауновидні – Lycopodiopsida					
	Родина Плаунові – Lycopodiaceae					
1	Плаун булавовидний	<i>Lycopodium clavatum</i> L.	1	–	–	–
	II. Відділ Хвоцевидні – Equisetophyta					
	Клас Хвоцевидні – Equisetopsida					
	Родина Хвоцові – Equisetaceae					
2	Хвощ зимуючий	<i>Equisetum hyemale</i> L.	3	–	–	–
	III. Відділ Папоротевидні – Polypodiophyta					
	Клас Папоротевидні – Polypodiopsida					
	Родина Безщитникові – Athyriaceae					
3	Безщитник жіночий	<i>Athyrium filix-femina</i> (L.) Roth.	2	–	–	–
4	Пухирник ламкий	<i>Cystopteris fragilis</i> (L.) Bernh.	2	–	–	–
	Родина Невиразнолускові – Dennstaedtiaceae					

№	Систематичне положення та назва виду		Статус виду та категорії			
	українська	латинська	ЧСД	ЧКУ	ЄЧС	IUCN
5	Орляк звичайний	<i>Pteridium aquilinum</i> (L.) Kuhn	1	–	–	–
Родина Щитникові – Dryopteridaceae						
6	Щитник шартрський	<i>Dryopteris carthusiana</i> (Will.) H.P.Fusch	3	–	–	–
7	Щитник гребенястий	<i>Dryopteris cristata</i> (L.) A.Grey	1	–	–	–
8	Щитник чоловічий	<i>Dryopteris filix-mas</i> (L.) Schott.	3	–	–	–
9	Голокучник дубовий	<i>Gymnocarpium dryopteris</i> (L.) Newman	1	–	–	–
Родина вужачкові – Ophioglossaceae						
10	Вужачка звичайна	<i>Ophioglossum vulgatum</i> L.	1	–	–	–
Родина Теліптерисові – Thelypteridaceae						
11	Теліптерис болотний	<i>Thelypteris palustris</i> Schott	2	–	–	–
12	Ефедра двоколоса	<i>Ephedra distachya</i> L.	3	–	–	–
VI. Відділ Покритонасінні – Magnoliophyta (Angiospermae) Клас Однодольні – Liliopsida (Monocotyledonae)						
Родина Цибулеві – Alliaceae						
13	Цибуля оманна	<i>Allium decipiens</i> Fisch. ex Schult. et Schult. f.	3	–	–	–
Родина Конвалієві – Convallariaceae						
14	Конвалія звичайна	<i>Convallaria majalis</i> L.	3	–	–	–
15	Купина пахуча	<i>Polygonatum odoratum</i> (Mill.) Druce	3	–	–	–
Родина Осокові – Cyperaceae						
16	Смикавець Мікелі	<i>Cyperus michelianus</i> (L.) Link	4	–	–	–
Родина Гіацинтові – Hyacinthaceae						
17	Рястка Буше	<i>Ornithogallum bouscheanum</i> (Kunth.) Asch.	3	P	–	–
18	Рястка торочкувата	<i>Ornithogalum fimbriatum</i> Willd.	2	–	–	–
19	Проліска дволиста	<i>Scilla bifolia</i> L.	3	–	–	–
20	Проліска сибірська	<i>Scilla sibirica</i> Haw.	3	–	–	–
Родина Півникові – Iridaceae						
21	Півники борові	<i>Iris pineticola</i> Klokov	2	B	–	–
Родина Лілійні – Liliaceae						
22	Рябчик руський	<i>Fritillaria ruthenica</i> Wikstr.	2	B	–	–
23	Зірочки жовті	<i>Gagea lutea</i> (L.) Ker.-Gawl	3	–	–	–
24	Тюльпан дібровний	<i>Tulipa quercetorum</i> Klokov et Zoz	3	B	–	–
Родина Мелантові – Melanthiaceae						
25	Чемериця чорна	<i>Veratum nigrum</i> L.	1	–	–	–
Родина Зозулинцеві – Orchidaceae						
26	Коручка морозниковидна	<i>Epipactis helleborine</i> (L.) Crantz	1	H	–	–
27	Зозулині сльози яйцевидні	<i>Listera ovata</i> (L.) R.Borbas	1	H	–	–
Відділ Покритонасінні – Magnoliophyta (Angiospermae) Клас Дводольні – Magnoliopsida (Dicotyledones)						
Родина Зонтичні – Apiaceae (Umbelliferae)						
28	Дудник лісовий	<i>Angelica sylvestris</i> L.	2	–	–	–
29	Стожильник сумнівний	<i>Cnidium dubium</i> (Schkuhr) Thell.	4	–	–	–
Родина Хвилівникові – Aristolochiaceae						

№	Систематичне положення та назва виду		Статус виду та категорії			
	українська	латинська	ЧСД	ЧКУ	ЄЧС	IUCN
30	Копитняк європейський	Asarum europaeum L.	3	–	–	–
Родина Ластівневі – Asclepiadaceae						
31	Ластовень руський	Vincetoxicum rossicum (Kleopov) Barb.	1	–	–	R
Родина Айстрові – Asteraceae						
32	Полин понтійський	Artemisia pontica L.	4	–	–	–
33	Ахірофорус плямистий	Hypochaeris maculata L.	4	–	–	–
34	Козельці українські	Tragopogon ucrainicus Artemcz.	4	–	R	–
Родина Барбарисові – Berberidaceae						
35	Барбарис звичайний	Berberis vulgaris L.	3	–	–	–
Родина Березові – Родина Betulaceae						
36	Вільха клейка	Alnus glutinosa (L.) Gaertn.	3	–	–	–
Родина Дзвоникові – Родина Campanulaceae						
37	Аденофора лілієлиста	Adenophora lilifolia (L.) Ledeb. ex A. DC.	1	–	–	–
38	Дзвоник скуччені	Campanula glomerata L.	3	–	–	–
39	Дзвоник персиколісті	Campanula persicifolia L.	2	–	–	–
40	Дзвоник круглолісті	Campanula rotundifolia L.	1	–	–	–
41	Дзвоник крапиволисті	Campanula trachelium L.	3	–	–	–
Родина Гвоздичні – Caryophyllaceae						
42	Гвоздика Борбаша	Dianthus borbasii Vandas	1	–	–	–
Родина Товстолисті – Crassulaceae						
43	Молодило руське	Sempervivum ruthenicum Schnittsp. et C.B. Lehm.	3	–	–	–
Родина Губоцвітні – Lamiaceae						
44	Буквиця лікарська	Betonica officinalis L.	3	–	–	–
45	Шоломниця висока	Scutellaria altissima L.	3	–	–	–
Родина Онагрові – Onagraceae						
46	Хамерій вузьколистий	Chamaerion angustifolium (L.) Holub	3	–	–	–
47	Зніт гірський	Epilobium montanum L.	2	–	–	–
Родина Грушанкові – Родина Pyrolaceae						
48	Грушанка круглолиста	Pyrola rotundifolia L.	1	–	–	–
Родина Жовтецеві – Ranunculaceae						
49	Анемона жовтецева	Anemone ranunculoides L.	3	–	–	–
Родина Вербові – Salicaceae						
50	Верба козяча	Salix caprea L.	3	–	–	–
Родина Ранникові – Scrophulariaceae						
51	Перестріч гребінчастий	Melampyrum cristatum L.	3	–	–	–
52	Вероніка щиткова	Veronica scutellata L.	2	–	–	–
Родина Валеріанові – Valerianaceae						
53	Валеріана бульбиста	Valeriana tuberosa L.	3	–	–	–

Примітка: ЧСД – Червоний список Дніпропетровської області (з категоріями рідкості), ЧКУ – Червона книга України (Н – не оцінений, В – вразливий, Р – рідкісний), ЄЧС – Європейський червоний список, IUCN – Світовий червоний список.

Висновки. Аналіз раритетної фракції флори території лівобережжя долини р. Оріль показав, що у лісових екосистемах цієї території зростає 53 види рідкіс-

них та зникаючих рослин: 1 вид – із Світового червоного списку; 1 вид із Європейського червоного списку; 6 видів – із Червоної книги України, 53 види – із Червоного списку Дніпропетровської області.

Доля рідкісних та зникаючих видів лісових екосистем по відношенню до всієї раритетної флори (140 видів) дослідженої території складає 30 %, що свідчить про соціологічну цінність лісових екосистем долинно-терасових ландшафтів Степової зони України, які, незважаючи на багаторічну антропогенну трансформацію, зберегли достатній рівень фіторізноманіття.

У процесі досліджень флори долини р. Оріль виявлено низку нових місцезнаходжень рідкісних для області та регіону видів.

Бібліографічні посилання

1. **Барановський Б. О., Манюк В. В., Іванько І. А., Кармизова Л.О.** Аналіз флори національного природного парку «Орільський». Дніпропетровськ: Вид-во «Ліра». 2017. 320 с.
2. **Бельгард А. Л.** Лесная растительность юго-востока УССР. Киев: Изд. КГУ. 1950. 227 с.
3. **Бельгард О. Л., Кириченко Т. Ф.** До типології заплавних лісів Середнього Дніпра. Збір. робіт біол. факультету ДДУ. 1938. Вип. 2. Т. IX. С. 192–141.
4. **Бельгард А. Л., Кириченко Т. Ф.** Леса долини р. Орели. Сб. работ биофака ДГУ. Днепропетровск, 1940. Вип. 3.
5. **Визначник рослин України.** Київ: Урожай, 1965. 876 с.
6. **Гамуля Ю. Г.** Эколого-флористические особенности травяного покрова галофитных дубрав долины реки Орель. Екологія та ноосферологія. 1999. Вип. 6. № 1–2. С. 70–74.
7. **Гамуля Ю. Г.** Біогеоценотична характеристика галофитних дібров Степового Придніпров'я, їх охорона, поновлення і раціональне використання: автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. біол. наук. Дніпропетровськ. 2001. 26 с.
8. **Манюк В. В.** До флористичного і фітоценотичного різноманіття долини р. Дніпра на ділянці між старим і новим руслом р. Орелі. *Актуальні питання ботаніки та екології. Матеріали конференції молодих вчених-ботаніків України (13–16 вересня 2000 р., Чернігів, Седнів)*. Київ, 2000. С. 49–50.
9. **Манюк В. В.** Шульгівський природний комплекс як ключова ділянка національного природного парку «Орільський». *Охорона довкілля: зб. наук. статей XI Всеукраїнських наукових Таліївських читань*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. С. 205–211.
10. **Определитель высших растений Украины.** Киев: Наука. думка, 1987. 548 с.
11. **Тарасов В. В.** Флора Дніпропетровської та Запорізької областей. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ та Ліра. 2012. 296 с.
12. **Червона книга України. Рослинний світ.** За ред. Я. П. Дідуха. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. 912 с.
13. **Червоний список видів рослин і тварин Дніпропетровської області.** Затверджений рішенням обл. ради депутатів 27.12.2011р. № 219-10/VI. 27 с.
14. **Mosyakin S. L., Fedoronchuk M. M.** Vascular plants of Ukraine. Nomenclatural checklist. Київ: 1999. 346 с.
15. Multifunctional floodplain management and biodiversity effects: a knowledge synthesis for six European countries. S. Schindler, F. H. O'Neill, M. Biró, C. Damm, V. Gasso, R. Kanka, T. Sluis, A. Krug, S. G. Lauwaars, Z. Sebesvari, M. Pusch, B. Baranovski, T. Ehlert, B. Neukirchen, J. R. Martin, K. Euller, V. Mauerhofer, T. Wrbka. *Biodivers conservi* (2016) 25:1349-1382.

Надійшла до редколегії 23.05.2016 р.